

Tussen Hooft en Vondel: Suffridus Sixtinus' *Geeraerdts van Velsen lyende*

Politieke gelaagdheid in *Geeraerdts van Velsen lyende* (1628) van Suffridus

Sixtinus

Leon van Wissen

Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit der geesteswetenschappen
Nederlandse taal en cultuur

Begeleider: prof. dr. Johan Koppenol
Tweede lezer: dr. Marjolein van Tooren

Bachelor, jaar 3

juni 2015

Ik verklaar hierbij dat deze scriptie een oorspronkelijk document is, dat uitsluitend door mij vervaardigd is. Als ik informatie en ideeën aan andere bronnen heb ontleend, dan heb ik daarvan expliciet melding gemaakt in de tekst en de noten.

Kudelstaart, 8 juni 2015

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
1.1. Toneel begin zeventiende eeuw	5
2. Over de auteur Suffridus Sixtinus (?-1649)	10
3. Over het toneelstuk <i>Geeraerd van Velsen lyende</i>	12
3.1. Drukken	12
3.2. Kamer en opvoering	12
3.3. Samenvatting per bedrijf en per scène	13
3.3.1. Eerste bedrijf	14
3.3.2. Tweede bedrijf	15
3.3.3. Derde bedrijf	17
3.3.4. Vierde bedrijf	18
3.3.5. Vijfde bedrijf	20
3.3.6. Vonnis	21
4. Politieke lading zeventiende-eeuwse toneelstukken	23
4.1. Geschiedenis	23
4.1.1. Bestandstwisten	23
4.1.2. Maurits' dood	24
5. Sixtinus' <i>Geeraerd van Velsen lyende</i> in relatie tot Hooft's <i>Geeraerd van Velsen</i>	26
5.1. Gelaagdheid toneelstuk Hooft	26
5.2. Gelaagdheid toneelstuk Sixtinus	27
5.2.1. Analyse	28
6. Conclusie: Sixtinus' <i>Geeraerd van Velsen lyende</i> als aanklacht tegen het orthodoxe, contra-remonstrantse bewind in de Nederlanden	34
7. Bibliografie	36

1. Inleiding

Er bestaat een indrukwekkende hoeveelheid aan publicaties over de *Geeraerd van Velsen* (1613) van P.C. Hooft en de *Gysbreght van Amstel* (1638) van Joost van den Vondel, twee zeventiende-eeuwse toneelstukken die spelen in de Middeleeuwen, in de jaren rond de moord op de Hollandse graaf Floris V (1296). Er bestaan echter nog twee stukken, geschreven in de jaren tussen de publicaties van Hooft en Vondel, die op hetzelfde stofcomplex betrekking hebben. Dit betreft de toneelstukken van J.J. Colevelt (*Graef Floris, en Gerrit van Velsen* (1628)) en Suffridus Sixtinus (*Geeraerd van Velsen lyende* (1628)). Ik richt mij in deze scriptie op het toneelstuk van Sixtinus, dat gezien kan worden als een vervolg op de *Geeraerd van Velsen* van Hooft. Hooft eindigt dit toneelstuk, waarin graaf Floris V vermoord wordt, met een rede van de rivier de Vecht, die de Nederlanden een welvarende tijd in het vooruitzicht stelt, mits de orde en eenheid in het land bewaard blijven. Ook de vlucht van Geeraerd van Velsen na zijn moord op graaf Floris V biedt ruimte voor een vervolgstuk. Door verder te gaan op het verhaal van Geeraerd van Velsen, toont Sixtinus hoe de Republiek door het verlies van orde en eenheid in een burgeroorlog belandt. Hij doet dit in de vorm van een juridisch treurspel, waarin hij Van Velsen volgt vanaf zijn gevangenneming op het slot Croonenburgh, tot aan zijn veroordeling en dood in Leiden. Hij gebruikt historische bronnen als de *Divisiekroniek* uit 1516 en het *Historielied* van omstreeks 1320, waarin de moord op graaf Floris V beschreven is, om de handelingen rondom Geeraerd van Velsens berechting en dood te beschrijven.¹ Sixtinus kiest hierbij dus een ander perspectief dan Hooft, die zijn verhaal rondom de ‘tyran’ Floris V heeft opgebouwd.

Mieke Smits-Veldt noemt Sixtinus’ stuk eenmalig in de inleiding van haar editie van de *Gysbreght* (1991) en vergelijkt Van Velsen daar met de heldfiguur Willem van Oranje.² Ook in haar overzichtswerk *Het Nederlandse renaissance-toneel* (1991) noemt zij het toneelstuk en brengt de productie en opvoering ervan in verband met de interesse voor ‘vaderlandse stof’ rond 1628.³ Dit blijkt onder meer uit de opvoering van twee toneelstukken binnen het thema van de moord op graaf Floris V in dat jaar. Er wordt volgens haar in het stuk ‘geredeneerd over staatkundige problematiek’, maar daar blijft de analyse bij. Zij beschouwt het stuk louter als (vaderlands) historisch.

---

¹ Dat Sixtinus deze bronnen gehanteerd heeft, blijkt uit overgenomen tekstpassages. Zo vertonen de laatste woorden van Geeraerd van Velsen uit het vijfde bedrijf gelijkenis met die uit het *Historielied*. De tekst hiervan uit een druk van 1591 is te vinden in Verkaik 63-65. De uitspraak dat de adel verbannen moet worden ‘tot in ‘t neghende lidt’ (F1v) heeft Sixtinus waarschijnlijk ontleend aan Aurelius’ *Divisiekroniek* (184r).

² Van den Vondel 7-8

³ Smits-Veldt, *Het Nederlandse Renaissance-Toneel* 83

Hoe minimaal ook, door het benoemen van de ‘staatkundige problematiek’ zet zij aan tot het duiden van Sixtinus’ spel als een politiek drama. Ik zal in deze scriptie die lijn volgen en verder uitwerken. Mijn scriptie voegt zich daarmee in een reeks publicaties over de politieke implicaties van het Nederlandse renaissance-toneel. Uit het werk van met name Henk Duits is bekend dat zeventiende-eeuwse auteurs het theater gebruikten om een bijdrage te leveren aan de politieke debatten van hun tijd.⁴

1.1. Toneel begin zeventiende eeuw

Al vanaf het begin van de 17de eeuw worden er stukken geschreven over de vaderlandse geschiedenis die als politiek gekenmerkt kunnen worden. In veel gevallen is dat tamelijk ongecompliceerd: zo worden er episodes uit de Nederlandse Opstand tegen Spanje op het toneel gebracht, met als eenvoudige boodschap dat de strijd om de vrijheid voortgezet moet worden en deze het land uiteindelijk vooruit zal helpen. In deze categorie vallen stukken over het beleg en ontzet van Leiden en over het turfschip van Breda. Men kon op deze manier het eigen recente verleden herbeleven op het toneel en het verleden aanwenden om politiek draagvlak voor de voortdurende oorlog te creëren.

Er is echter ook nog een tweede type toneelstukken waarbij het wat gecompliceerder ligt. Dit betreft toneelstukken waarin de politieke strekking minder direct wordt verwoord. De politieke lading in deze toneelstukken ligt verscholen onder een andere vertelling. Op deze wijze kan de auteur zich beroepen op de letterlijke betekenis van het stuk, in plaats van een actuelere interpretatie. Een beroemd voorbeeld hiervan, en wel het oudste stuk waarvoor dit geldt, is P.C. Hoofts *Geeraerd van Velsen* uit 1613. Het stuk vertelt het verhaal van de moord op graaf Floris V in 1296, maar kan ook geïnterpreteerd worden als reflectie op de Tachtigjarige oorlog en het afzweren van de Spaanse overheerser door de Nederlanden. Henk Duits karakteriseert de *Geeraerd van Velsen* in zijn editie van dit toneelstuk als ‘samenzweringdrama’.⁵

In *Baeto* (1616) gebruikt Hooft opnieuw historische stof om iets te zeggen over de actualiteit.⁶ Hij laat zijn voorkeur voor een gedeelde regeringsvorm van Staten en stadhouder doorschemeren in het spel, door koning Baeto (=stadhouder) door het volk (=Staten) aan te laten stellen als vorst. De macht van de staat prevaleert hierin boven die van de kerk. De opvoering van *Baeto* in 1617 werd verhinderd, waardoor het stuk pas in première ging na de

---

⁴ Zie Hooft 219-224 over de *Geeraerd van Velsen* en Hooft 243-245 over *Baeto* (1616). Dit toneelstuk licht ik hieronder toe, samen met toneelstukken van Hoofts tijdgenoten Vondel en Coster.

⁵ Hooft 219

⁶ Porteman en Smits-Veldt 224-225

dood van Maurits.⁷ Waarschijnlijk was het uitstellen van de opvoering veiliger, zowel voor de auteur als voor de positie van de Eglentier. Hooft heeft aan het uiteindelijke stuk nog wel een boodschap voor Frederik Hendrik meegegeven, waarin hij pleit voor ‘verzoenend bestuur’: bestuur dat de onrust in het land vermindert.⁸

En zo zijn er meer stukken. Binnen de Eglentier verscheen in 1617 Costers tragedie *Iphigenia*. Het stuk gaat over de Griekse vorst Agamemnon en het offer van zijn dochter, maar weerspiegelt actuele rondom de verhouding tussen kerk en staat. Coster uit in zijn stuk scherpe kritiek op de kerkelijke expansiedrift van Amsterdamse predikanten. De uitvoering in 1621 leidde tot een vermaning en verbod van de magistraat.⁹ Een ander maar milder stuk met dezelfde strekking is *Spel des gheschils tot Athenen* (1617) van Dierick Schabaelje. Deze auteur had eerder al blijk gegeven van zijn betrokkenheid bij godsdienstige geschillen.¹⁰ Het bekendste voorbeeld is echter ongetwijfeld Vondels *Palamedes* (1625). Verpakt in een spel over Agamemnon en Palamedes levert Vondel scherpe kritiek op prins Maurits (= Agamemnon) en verdedigt hij de eer van Van Oldenbarnevelt (=Palamedes); het spel kent reien die de remonstranten en de contra-remonstranten verpersoonlijken. De impliciete strekking van het stuk bleef bepaald niet onopgemerkt en Vondel wist een zware straf ternauwernood te ontlopen.¹¹

Deze voorbeelden van politieke, in een historisch jasje verpakte toneelstukken tonen aan dat het in de zeventiende eeuw niet ongebruikelijk was om toneelstukken met een dubbele betekenis te schrijven en op te voeren. Deze stukken zijn opgevoerd binnen de Eglentier of de Academie en zijn allemaal als maatschappijkritisch of stellingnemend te zien. Een duidelijke politieke stellingname was niet ongewoon binnen de Academie en vaak hadden de toneelstukken een belerend en overtuigend karakter.¹² Binnen dit gezelschap hield ook Sixtinus zich op, getuige de opvoering van zijn *Apollo* bij de opening van de Academie in 1617. Het is ten slotte interessant om te melden dat Maurits in mei 1618 in het academiegebouw van de Nederduytsche Academie een voorstelling van de *Geeraerd van Velsen* heeft bijgewoond, waarmee de Academie Maurits en zijn gevolg op het hart wilde drukken een gematigd

---

⁷ Porteman en Smits-Veldt 237

⁸ Porteman en Smits-Veldt 357

⁹ Porteman en Smits-Veldt 238

¹⁰ Porteman en Smits-Veldt 239

¹¹ Door de Amsterdamse magistraat werd hij aangeklaagd voor het Hof van Holland, maar vervolgens vrijgesproken. Zie: Porteman en Smits-Veldt 357.

¹² Porteman en Smits-Veldt 237 en Hooft 205

regeringsbeleid te voeren.¹³ Slechts drie maanden later werd duidelijk dat Maurits zich niets van dit advies aangetrokken had.

In deze scriptie zal ik Sixtinus' spel analyseren en interpreteren als een tekst met een (impliciete) politieke lading. Het feit dat het stuk een voortzetting is van het eveneens politiek geladen spel van Hooft, *Geeraerd van Velsen*, biedt daar al genoeg reden toe. De centrale onderzoeksvraag richt zich op de politieke interpretatie van het stuk. Daarmee begeef ik mij op redelijk onontgonnen, maar niet geheel onbetreden gebied. Zoals gezegd is er nauwelijks gepubliceerd over het stuk. Op enkele incidentele vermeldingen na, zoals gedaan door Smits-Veldt, is er met name één, relatief recente studie van belang. Het gaat dan om het proefschrift van Bettina Noak.

Bettina Noak past in haar *Politische Auffassungen* (2002) de thematiek van Hoofts *Geeraerd van Velsen* toe op haar duiding van *Geeraerd van Velsen lyende*. Net als Hooft zou Sixtinus met dit stuk hebben willen reflecteren op de Nederlandse Opstand en het afzweren van de Spaanse koning Philips II door de Nederlanden met als gevolg een machtswissel.¹⁴ Dit doet zij door verder in te gaan op het begrip 'dwingelandt' (C1v) bij de Rei van Vroome Inghesenen in het eerste bedrijf. Hier zegt zij over: "Damit wird eine weitere Komponente des bereits bei Hooft angelegten Tyrannenbildes von Floris V. hier stärker ausgebaut"¹⁵ en suggereert hiermee dat Sixtinus' spel verder ingaat op de vorstproblematiek die Hooft geïntroduceerd heeft in zijn *Geeraerd van Velsen*. Door de renaissancistische idee van een staat en zijn machthebber te betrekken op *Geeraerd van Velsen lyende*, kan het toneelstuk óók gelezen worden als een stuk waarin gereflecteerd wordt op de positie en het handelen van de machthebber:

Vor diesem Hintergrund [de bij Hooft geuite opvatting van een goede vorst] gewinnt die Manipulation des Velsen-Prozesses durch Eyghenbaet und den Landtschryver eine besondere Bedeutung, denn sie macht das Versagen der neuen Obrigkeit an einer für das Staatswohl entscheidenden Größe fest.¹⁶

In dieser Hinsicht führt Sixtinus die bereits in Hoofts Drama angelegten Gedanken fort und erweitert sie um neue Aspekte.¹⁷

---

¹³ Porteman en Smits-Veldt 240

¹⁴ Noak 132-133

¹⁵ Noak 132

¹⁶ Noak 135

¹⁷ Noak 137

Sixtinus gaat wel een stap verder dan Hooft, door te wijzen op de problemen die zich voordeden bij het totstandkomen van het nieuwe bestuur na de moord op graaf Floris V.

Pas in haar conclusie noemt Noak de machtswissel van Maurits en Van Oldenbarnevelt en de strijd tussen de remonstranten en contraremonstranten tijdens het Twaalfjarig Bestand, maar zij gaat hier vreemd genoeg niet verder op in. Dit maakt dat Noak bij haar analyse van de *Geeraerdt van Velsen lyende* blijft hangen bij de discussie over de positie van de vorst die in de *Geeraerdt van Velsen* door Hooft opgeworpen is en dat zij niet ingaat op het eigen karakter en thema van Sixtinus' spel.

Voor de volledigheid noem ik hier verder een ongepubliceerde doctoraalscriptie, die in 1978 werd geschreven door Hubert Peters aan de Universiteit van Amsterdam. Hij gaat in zijn *Gerard van Velsen en Graaf Floris in de zeventiende eeuw* (1978) ook in op de *Geeraerdt van Velsen lyende*. Hij bewandelt daarbij een andere weg dan Noak, door de tekst te duiden in het licht van niet de beginjaren van de Opstand, maar juist van de meest recente Amsterdamse geschiedenis, die van de jaren 1625-1628 en de dan woedende strijd om meer bewegingsvrijheid voor de remonstranten in de stad. Hoewel hij passages uit de tekst probeert te koppelen aan gebeurtenissen van begin zeventiende eeuw, beschrijft hij met name gebeurtenissen van 1625 (de dood van Maurits) tot aan het publiceren van het toneelstuk in 1628 en zelfs verder.¹⁸ Hiermee probeert hij mijns inziens het toneelstuk over een te lange en bovenal te late periode te duiden. Het lijkt mij onmogelijk dat Sixtinus zo op de actualiteit gericht is, dat hij binnen enkele maanden dit toneelstuk schrijft. Daarbij gaat Peters in zijn analyse enkel in op een thematische interpretatie van het toneelstuk en die ligt ook bij hem in dezelfde lijn als die van de *Geeraerdt van Velsen* van Hooft, terwijl ik meen een analogie te zien tussen de passages en gebeurtenissen in het toneelstuk en gebeurtenissen omstreeks 1618-1619.

Naar mijn idee voldoen noch de interpretatie van Noak, noch die van Peters. Ik zal betogen dat de diepere thematische laag in *Geeraerdt van Velsen lyende* vooral gezocht moet worden in een beschrijving van de bestandstwisten (1618-1619) in de Nederlanden, de onenigheden op religieus vlak tussen de remonstranten en contraremonstranten en op politiek vlak tussen Prins Maurits van Oranje en Johan van Oldenbarnevelt. Dit maakt dat het toneelstuk eveneens geïnterpreteerd kan worden als een stuk met een politieke lading en een duidelijke stellingname, net als de *Geeraerdt van Velsen* van Hooft. Na Maurits' dood in 1625 was het voor Sixtinus veilig genoeg om aan dit thema een toneelstuk te wijten.

---

¹⁸ Peters 63-73.

Dit onderzoek heeft als doel meer informatie te verschaffen over het toneelstuk *Geeraerd van Velsen lyende* van Sixtinus en daarmee ook een bijdrage te leveren aan de kennis van politieke debatten in de zeventiende eeuw. Door middel van tekst- en literatuuronderzoek probeer ik met deze scriptie meer inzicht te geven in de tijd waarin het toneelstuk van Sixtinus gepubliceerd werd en antwoord te geven op de vraag hoe Sixtinus' spel een bijdrage levert aan de actuele discussies (met name de Bestandstwisten) van zijn tijd. De informatie over de historische gebeurtenissen in de Nederlanden omstreeks 1618-1621 haal ik voornamelijk uit *De Republiek* van Jonathan I. Israel en waar nodig vul ik dit aan met informatie uit *Een nieuw vaderland voor de muzen* van Karel Porteman en Mieke B. Smits-Veldt. Informatie met betrekking tot de *Geeraerd van Velsen* van Hooft haal ik uit de in de Deltareeks verschenen editie van het toneelstuk van Henk Duits. Van het toneelstuk van Sixtinus gebruik ik de eerste druk uit 1628 uit de Koninklijke Bibliotheek (KB 448 G 69), die digitaal als scan beschikbaar is.

De scriptie is als volgt opgebouwd: eerst geef ik enige basale informatie over de auteur en de concrete gegevens van het stuk. Vervolgens bespreek ik in hoofdstuk drie de inhoud ervan in de vorm van een uitgebreide samenvatting per bedrijf en per scène. In het vierde hoofdstuk ga ik nader in op de historische achtergronden waartegen het stuk werd geschreven en opgevoerd, om in het vijfde hoofdstuk in te gaan op de mogelijke relatie tussen het spel van Sixtinus en de politieke gebeurtenissen tijdens het Bestand. In hoofdstuk zes volgt de conclusie waarin ik betoog dat Sixtinus een actueel toneelstuk geschreven heeft waarin hij kritiek uit op het zeventiende-eeuwse bewind in de Nederlanden.

2. Over de auteur Suffridus Sixtinus (?-1649)

Uit de biografische woordenboeken die zijn opgenomen in het Biografisch Portaal blijkt dat de informatie over Sixtinus in elk van de woordenboeken vaak maar enkele regels beslaat. Het lemma over Sixtinus in *De Nederlandse en Vlaamse auteurs* van P.M.M. Kroone bevat nog de meeste informatie. H. de la Fontaine Verwey geeft in zijn artikel over het Amsterdamse Caesarshandschrift (dat in bezit is geweest van Sixtinus) meer gegevens, waaronder een beschrijving van de terugkeer van Sixtinus in Amsterdam tot zijn overlijden in 1649. Ik maak hieronder van beide bronnen gebruik bij de beschrijving van wat er tot nu toe bekend is over Sixtinus.

Suffridus Sixtinus' niet-gelatiniseerde naam is Sjoerd Sytzes.¹⁹ Uit het feit dat hij zich ook wel uitgeeft voor Suffridus Sixtinus Amsterdamensis, kan worden afgeleid dat hij vermoedelijk is geboren in Amsterdam, al kan zijn naam niet in het doopregister gevonden worden.²⁰ In 1615 schrijft hij zich in als rechtenstudent aan de universiteit van Franeker. Sixtinus begeeft zich kennelijk al enige tijd in Amsterdamse kringen als hij in 1617 de eer heeft om Samuel Costers Nederduitse Academie in te mogen wijden met zijn rederijkersspel *Apollo over de inwijdinghe van de Neerlandsche Academia*. Elf jaar na dit toneelstuk, in 1628, schrijft hij dus zijn toneelstuk *Geeraerd van Velsen lyende*. In 1634 schrijft Sixtinus nog een lofdicht op dichter en schrijver Elias Herckmans. Meer werken van zijn hand zijn niet bekend.

In de tijd tussen de inwijding van de Nederduitse Academie in 1617 en het op de planken brengen van *Geeraerd van Velsen lyende* in 1628 verbleef Sixtinus als student in Heidelberg (1619), waar hij tevens in dienst trad van landgraaf Maurits van Hessen.²¹ Bij zijn terugkomst in Amsterdam rond 1627 geeft hij zich uit voor *doctor utriusque juris* (doctor in zowel kerkelijk als civiel recht).²² Sixtinus staat in zijn tijd bekend als bezitter van een grote bibliotheek, mede door zijn 'plundering' van de Heidelbergse professorenbibliotheek van Janus Gruterus bij zijn vertrek uit die stad.²³ De boeken die tijdens Gruterus' afwezigheid achter slot en grendel zaten, wist Sixtinus te ontvreemden. Gruterus overleed in 1627 en in 1628 kocht Sixtinus het restant van de bibliotheek dat over was na het beleg van Heidelberg (1622) en vele plunderingen daarna.²⁴ Zelden kreeg iemand de kans om zijn bibliotheek te bekijken, tot onvrede van onder

---

¹⁹ Kroone

²⁰ De Wal 128 en De la Fontaine Verwey 238

²¹ De la Fontaine Verwey 238

²² Kroone

²³ Deze actie van Sixtinus heeft er ook voor gezorgd dat een aantal boeken niet verloren is gegaan bij het beleg. Zie: De la Fontaine Verwey 236-238.

²⁴ De la Fontaine Verwey 237

andere Johann Friedrich Gronovius, Isaac Vossius en Nicolaas Heinsius.²⁵ Vossius sprak in een brief aan Heinsius de volgende woorden over Sixtinus:

[...] Waarlijk, het zou voor de geleerden een feestdag zijn als deze man aan zijn eind kwam, dan zouden de voortreffelijke geschriften, die hij nu begraven houdt, herleven. Maar natuurlijk heeft hij een lang leven, wat hij overigens met veel waanzinningen [sic] gemeen heeft'.²⁶

Getuige een brief van Heinsius is Sixtinus verslaafd aan alcohol en slijt hij zijn dagen met drinken.²⁷ Sixtinus overlijdt te Amsterdam op 6 januari 1649, zijn bibliotheek wordt een jaar later geveild en zijn boeken brengen hoge bedragen op.²⁸

Met het schrijven van *Geeraerd van Velsen lyende* heeft Sixtinus een juridisch toneelstuk neergezet. Zijn als rechtenstudent opgedane kennis is goed terug te zien in het gebruik van juridische termen als “Nomine Officij” (ambtshalve) en “Legis Juliae Majestatis” (verwijzing naar de *Legis Juliae* van keizer Augustus). Hier is deze term gebruikt als verwijzing naar het soort wetten dat in Rome gebruikt werd om misdadigers te berechten. Ook in het laatste deel ‘Vonnisse van Geeraert van Velsen.’ (H4v) kan de rechtenstudent in Sixtinus herkend worden. Hierin wordt op een zakelijkere toon dan in de bedrijven in het toneelstuk specifiek ingegaan op de aanklacht en berechting van Geeraerd van Velsen.

---

²⁵ De la Fontaine Verwey 241

²⁶ Overgenomen van De la Fontaine Verwey 241

²⁷ De la Fontaine Verwey 241

²⁸ De la Fontaine Verwey 242-243

3. Over het toneelstuk *Geeraerd van Velsen lyende*

3.1. Drukken

In de Short-Title Catalogue Netherlands (STCN) zijn vijf drukken van de *Geeraerd van Velsen lyende* opgenomen: de eerste druk uit 1628, en drukken uit 1637, 1657, 1663 en 1681. De druk uit 1663 wordt aangeduid als ‘corrected impression’ en op het titelblad is vermeld: “Op nieuw overzien, en in vele plaatsen verbeterd.”. Uit een ruwe vergelijking van de eerste druk met de druk uit 1681 komt naar voren dat er alleen veranderingen op het niveau van spelling en toneelaanwijzingen zijn doorgevoerd. Waarschijnlijk geldt dit ook voor de druk uit 1663, maar nader tekstonderzoek zou dit uit moeten wijzen. Binnen deze scriptie kijk ik alleen naar de eerste druk uit 1628.

Omdat paginanummers ontbreken in het door mij gebruikte exemplaar, verwijs ik in deze scriptie naar bladzijdes met de katernsignatuur, gevolgd door door een recto- of versoaanduiding. In totaal bestaat deze druk uit acht katernen (collatie A2 B-H4).

3.2. Kamer en opvoering

Het toneelstuk wordt op 28 mei 1628 gespeeld op de (Oude) Amsterdamse Kamer in de door Coster opgerichte Nederduitse Academie. De Brabantse Kamer 't Wit Lavendel bespeelde vanaf 1622 het toneel van de Academie samen met de Oude Kamer In Liefde Bloeyende, en later na een fusie in 1632 het toneel van Jacob van Campens Amsterdamse Schouwburg na de opening in 1637.²⁹ Als vervolg op de *Geeraerd van Velsen* van Hooft leent *Geeraerd van Velsen lyende* zich er goed voor om opgevoerd te worden ná Hoofts toneelstuk. Uit de opvoeringsgeschiedenis blijkt dat de twee toneelstukken daadwerkelijk na elkaar opgevoerd werden.

Met behulp van archiefstukken heeft E. Oey-de Vita de opvoeringsgeschiedenis van de Academie en de daarna opgerichte Amsterdamse Schouwburg weten te reconstrueren.³⁰ Hieruit blijkt dat de *Geeraerd van Velsen leyende* tot 1665 in totaal 36 maal is opgevoerd in de Academie en de Amsterdamsche Schouwburg. Of het stuk bij zijn verschijning in 1628 meteen al samen is opgevoerd met de *Geeraerd van Velsen* van Hooft is niet zeker. Wel staat vast dat ook de *Geeraerd van Velsen* van Hooft in dat jaar meermaals opgevoerd is. Mogelijk was de eerste gezamenlijke opvoering in 1630, maar ook dit is niet met zekerheid te zeggen. Uit de opvoeringsgeschiedenis van toneelstukken in de Amsterdamse Schouwburg blijkt dat het stuk

---

²⁹ Oey-de Vita en Geesink 13

³⁰ Oey-de Vita en Geesink 44-45 en 198 voor respectievelijk de geschiedenis van opvoeringen op de Amsterdamse Academie en de Amsterdamse Schouwburg.

van Sixtinus in de periode 1642-1663 twintig maal samen is opgevoerd met de *Geeraerdt van Velsen* van Hooft. Zij werden opgevoerd als respectievelijk *Het eerste deel van Velsen* en *Het tweede deel van Velsen*.

Geeraerdt van Velsen lyende genoot, na de première en de eerste opvoeringen in 1628, hernieuwde populariteit in 1638 (het jaar waarin de *Gysbreght van Aemstel* in première ging), waarna het in de periode 1642-1663 onderdeel uitmaakte van de opvoeringstraditie van de *Geeraerdt van Velsen* van Hooft. Smits-Veldt weet te melden dat het toneelstuk zelfs onderdeel was van een drieluik toneelstukken, waarbinnen de *Gysbreght van Aemstel* als derde deel beschouwd kan worden.³¹ In 1638 werden de drie toneelstukken op drie achtereenvolgende dagen opgevoerd, een week erna alleen het stuk van Sixtinus gevolgd door dat van Vondel. Waarschijnlijk werd het toneelstuk ook na 1663 nog zeker tot het eind van de zeventiende eeuw doorgespeeld, getuige de druk uit 1681.

3.3. Samenvatting per bedrijf en per scène

Het stuk is, zoals gezegd, een vervolg op Hoofts *Geeraerdt van Velsen*. Voor een goed begrip van het stuk van Sixtinus vat ik hieronder eerst kort de hoofdlijn uit Hoofts toneelstuk samen:

In de *Geeraerdt van Velsen* van Hooft beramen de drie edelen Geeraerdt van Velsen, Harmen van Woerden en Gijsbert van Aemstel een plan om hun vorst graaf Floris V gevangen te nemen. Floris heeft zich namelijk misdragen door de broer van Van Velsen onschuldig ter dood te veroordelen en door zijn vrouw Machtelt te verkrachten. Van Velsen en Van Woerden willen hem naar Engeland brengen om hem daar te laten berechten door zijn vijand de koning van Engeland. Van Aemstel vindt echter dat Floris voor de Staten van Holland gebracht moet worden en dat het oordeel van dit rechtsorgaan bindend moet zijn. Als zij Floris gevangen hebben genomen in het Muiderslot, komt de bevolking in opstand en eist zij de vrijlating van de graaf. Tijdens de vlucht van de edelen en de graaf uit Muiden komt Floris ten val, waarna hij neergestoken wordt door Geeraerdt van Velsen die niet wil dat hij in handen van het volk komt. De edelen vluchten hierna.

Optredens door personages worden in het stuk afgewisseld met die van allegorische figuren, zoals de uit de hel opgeroepen Twist, Geweld en Bedrog en hun tegenhangers Eendracht, Trouw en Onnozelheid (=Onschuld). Deze laatste verlaten de aarde in het tweede bedrijf, waarna men overgeleverd is aan de helse figuren. Ook voert Hooft de geest van de vermoorde broer van Van Velsen op, net als een tovenaer en een helse geest. Bij Hooft wordt elk bedrijf afgesloten door

---

³¹ Vondel 7

één of meerdere reien. Hooft eindigt het toneelstuk met een rede van de riviergod de Vecht, die zich de toekomst van het land voorstelt: er breekt een gouden tijd aan voor de Republiek en Amsterdam, mits de orde en eenheid in het land bewaard blijven.

3.3.1. Eerste bedrijf

3.3.1.1. Eerste scène (B2r)

Net als Hooft voert ook Sixtinus allegorische personages op in zijn werk. Waar bij Hooft de personages Twist, Geweld en Bedrog in het eerste bedrijf aan het woord komen, begint bij Sixtinus het personage Wraek met een monoloog, gevolgd door Eyghenbaet en Twist. Wraek noemt gebeurtenissen uit de Griekse mythologie waar hij verantwoordelijk voor was, zoals het uitbreken van de Trojaanse oorlog, de moedermoord van Orestes en de moord op Palamedes door Odysseus. Nu is het de beurt aan Eyghenbaet om de Hollandse overheid en het volk op te stoken. Wraek voorspelt dat door toedoen van een moord (namelijk die op graaf Floris V) de Hollandse edelen weg zullen moeten vluchten uit het land. Eyghenbaet spreekt in deze scène al het vonnis uit dat Van Velsen te wachten staat, het vonnis ‘dat de hele wereld op zal schrikken’. Mede door het beïnvloeden van de rechters zal Eyghenbaet dit voor elkaar krijgen. Twist belooft ten slotte geen onenigheid te creeëren bij het ‘morrende ghemeen’ (B3r-B3v), zodat de snode plannen van de drie allegorische personages doorgang kunnen vinden.

3.3.1.2. Tweede scène (B3v)

In de tweede scène beklagt de Graaf van Cleve het lot van zijn vriend Geeraerdt van Velsen, wiens daden hij ernstig veroordeelt. Hij gaat naar het huis te Croonenburgh waar Van Velsen zich ophoudt, om hem uit te leveren aan de rechtbank in Leiden. Hij drukt hem op het hart om zich mild uit te laten tegenover de rechtbank, alleen dat kan zijn leven redden. Van Velsen geeft aan geen spijt te hebben van zijn daad. Hier tegenin brengt de graaf zijn reden om Van Velsen op te pakken: “Gheen Ondersaet mach hem teghens sijn Vorst versetten.” (B4v). In een discussie met Van Velsen wordt opnieuw het thema van de *Geeraerdt van Velsen* van Hooft besproken: is het geoorloofd om een tirannieke vorst af te zweren? Van Velsens antwoord is duidelijk, hij staat nog steeds achter zijn daad en noemt nog eens het onrecht dat hem, zijn vrouw en zijn broer is aangedaan: “De wet van mijn verstant // Seyt datmen hem recht stelt tegen een dwinghe-landt [...]” (B4v). Hij beschuldigt vervolgens Gysbreght van Aemstel ervan uit eigenbelang gehandeld te hebben, waardoor de actie om Floris V te ontvoeren jammerlijk mislukt is.

Een Rei van Naerders heeft het laatste beschuldigende woord in deze scène en meldt dat het laatste uur voor Geeraerd van Velsen geslagen heeft. De rei wordt gevolgd door een Rei van Vroome Ingheseten die de treurige toestand van het land bezingt:

d'Inlantsche twist brengh voort in onsen Vaederlande
 Een binnelantsche strijdt tot aller vroomen schae,
 De binnenlantsche strijdt weer moort en vrouwe schande
 Daer allerley onheyl en straffen volghen nae. (C1v)

Het land zal gestraft gaan worden met een burgeroorlog. Niet alleen is Floris V hieraan schuldig, maar ook de wraakzuchtige adel in de persoon van Van Velsen en zijn gezelschap.

3.3.2. Tweede bedrijf

3.3.2.1. Eerste scène (C2r)

Wraek en Eyghenbaet openen dit bedrijf met een dialoog waarin zij hun plannen met Van Velsen en de burgerij uiteenzetten. De haat zal zich wreken op Van Velsen en Eyghenbaet gaat zijn best doen om “[...] de Hel met nieuwe Borghery [te] verrijcken” (C2v).

3.3.2.2. Tweede scène (C3r)

De Landtschryver³², Eyghenbaet en een lid van de Raad van Welborene mannen³³ komen ten tonele. Zij bespreken wat zij met Van Velsens daad moeten doen en hoe zij Van Velsen gaan berechten. De Landtschryver probeert samen met Eyghenbaet om het lid van de Raad ervan te overtuigen dat Van Velsen ter dood gebracht moet worden: “Sijn doot is dy en d’uwen ’t opperste welvaert” (C3v). Zo lang Geeraerd van Velsen nog in leven is, vormt hij een gevaar. Als de Welborene man aangeeft dit in te zien, stellen de Landtschryver en Eyghenbaet hem rijkdom en status in het vooruitzicht.

3.3.2.3. Derde scène (C4r)

In het derde uitkomen spreekt de Graaf van Cleve zijn medeleven uit met de inmiddels opgesloten Van Velsen. Hij smeekt de rechtbank hem een milde straf te geven en ook de daden die Geeraerd van Velsen door graaf Floris zijn aangedaan mee te wegen bij de totstandkoming van het vonnis. Ook vraagt hij de rechtbank om in het landsbelang te handelen, wat betekent dat het land behoed moet worden voor “[...] onluck en benouwen” (C4v). De Raad van Welborene mannen spiegelt de Graaf van Cleve voor wat er zou gebeuren als zij zo een misdaad onbestraft zouden laten:

³² Secretaris of ambtenaar in dienst van de rechtbank

³³ Raad van vooraanstaande burgers

Wy souden immers zijn in onghenae ghenaedigh.
 En maecken tot een poel van godloosheeden 't Landt
 Dat soo gheseghent is. En oock geen kleyne schandt
 Sal op u gans gheslacht en u selfs nederdaelen. (D1r)

Het land zal in een staat van goddeloosheid verkeren. Als de Graaf uit blijft gaan van een milde berechting van Van Velsen, dan zou schande op hem en zijn familie komen. Het volk zal zorgen dat hij zijn goede naam kwijtraakt. De Graaf antwoordt hierop dat hij Van Velsen nooit had moeten uitleveren, nu hij weet welk lot hem te wachten staat.

Geeraerd van Velsen wordt inmiddels ondervraagd door de Raad van Welborene mannen, die boos is dat hij hun goede Heer Floris V om het leven heeft gebracht. Gekscherend noemt Van Velsen Floris V hier “[...] der kaerlen Godt.”³⁴ (D1v). Hij geeft aan niet bang te zijn voor de gevolgen van zijn daad en hij weet dat hij niet op genade hoeft te rekenen bij de rechtbank. De haat die hij elke dag in zijn hart voelde jegens het onrecht dat hem en alle adel is aangedaan heeft hem tot deze daad gedreven. Als Van Velsen weer opgesloten wordt, geeft een lid van de Raad aan dat hij de adel vreest vanwege zijn omvang en invloed.

3.3.2.4. Vierde scène (D2v)

In een vertrouwelijk gesprek probeert de Graaf van Cleve nog eenmaal de Landschryver op andere gedachten te brengen, maar deze houdt vast aan zijn besluit om Van Velsen ter dood te veroordelen. De graaf zegt over de Raad:

Den Raed bestaet uyt plomp
 En onverstandel volck. (D3r)

Dit staat in schril contrast met de geslepenheid van de Landschryver. De Raad zal zijn beslissing steunen, dus probeert de Graaf van Cleve hem ervan te overtuigen medelijden te hebben met Van Velsen. Ook vindt de graaf dat de macht van de Raad, de rechters van de Staten, eigenlijk, zoals van oudsher het geval was, aan de adel toebehoort, die deels al onteigend is en deels gevlucht is.

---

³⁴ ‘God van de boeren’, de bijnaam die Floris V had verkregen door veertig huislieden te ridderen. In zowel Hoofts als Sixtinus’ toneelstuk wordt deze goede relatie tussen vorst en volk gebruikt om het volk de kant van de vorst te laten kiezen en om zich tegen de adel te keren. Een meer historische uitleg is te vinden in Verkaik 214.

3.3.3. Derde bedrijf

3.3.3.1. Eerste scène (D3v)

In het derde bedrijf uit de *Lantschryver* zijn staatkundige visie. In een metafoor geeft hij aan het land te zien als een lichaam, met één leider (het ‘hoofd’) en ledematen (de gemeenschap). Beide kunnen niet zonder elkaar, het lichaam heeft het hoofd nodig en omgekeerd. Daarbij wordt het lichaam voorgesteld als willoos. Toch kan het zijn dat sommige leden (de adel) meer waard zijn dan andere (het volk). De Staten en de Raad van Welborene mannen vormen ‘het hart’ van het lichaam. Zo werkt het in een graafschap of vorstendom, alle partijen gehoorzamen de vorst. Omdat het lichaam nu een ‘hoofdlose romp’ (D4r) is, moet er een nieuwe leider/vorst aangesteld worden die Holland kan beschermen, al twijfelt de Raad of er wel een nieuwe vorst nodig is, nu er geen gevaar dreigt voor Holland. De *Lantschryver* antwoordt hierop dat de Staten nog nooit in zo’n groot gevaar verkeerd hebben. De adel vormt namelijk een grote bedreiging voor de machtspositie van de Staten, omdat deze zijn oude posities op zou kunnen eisen. De adel moet daarom uit het land worden verjaagd (“Brenge haer om lijf en goed, en jaegt haer uyt het Land” (D4v)). Het land en de Staten verkeren in groot gevaar zolang er geen vorst is aangesteld die hen beschermen kan. De enige die voor deze positie in aanmerking komt is de wettige erfgenaam van Graaf Floris V, namelijk zijn zoon Jan (E1r). De Burggraaf hoopt dat zoon Jan net zo goed voor het volk zal zijn als zijn vader Floris en de *Lantschryver* verzekert hem dat de zoon even waardig is als zijn vader. De Raad stemt in met deze aanstelling.

3.3.3.2. Tweede scène (E2r)

Wraeck overtuigt in deze scène het volk ervan om Van Velsen te berechten. Van Velsen is een “goddeloose ziel [...] Die door sijn handen u ghemaect heeft hoofdloos” (E2r). Een straf is dan ook op zijn plaats: het volk moet het leven van Van Velsen eisen bij de Raad en de Staten van Holland. Na een betoog van Wraeck over de beschermfunctie van de vorst, belooft het volk, dat gerepresenteerd wordt door de Rey van Naerders en Waterlanders, om Van Velsens dood te eisen bij de Raad.

In dezelfde scène komt het volk vervolgens bij de *Lantschryver* en de Raad van Welborene mannen, die zich afvragen wat “[...] het morrende ghemeen, Dat van gheen reeden weet [...]” (E2v) bij hen komt doen. Het blijkt dat het volk bedreigd heeft de Raad en de Staten groot leed aan te doen, als Van Velsen niet wordt berecht. De *Lantschryver* waarschuwt de Raad dat het volk, bij het niet inwilligen van de wens om Van Velsen te doden, zijn agressie op de Raad zelf zal richten. De Burggraaf zegt dat de volgende dag de rechtszaak doorgang zal vinden en dan zal er aan de wens van het volk voldaan worden.

3.3.3.3. Derde scène (E3v)

In de laatste scène van het derde bedrijf maakt de Landtschryver zijn wil om “Des landts alleen te hebben [...]” (E3v) aan de Burggraaf duidelijk. Door de berechting van Van Velsen en het uitzetten van de adel, kunnen zij samen (de Landtschryver en de Burggraaf) het land besturen. De Burggraaf gaat hierin mee en belooft voor de veroordeling van Van Velsen te zorgen. De volgende keer dat de Landtschryver en de Burggraaf elkaar zien, zal bij de rechtszaak zijn, samen met de Raad van Welborene mannen.

3.3.4. Vierde bedrijf

3.3.4.1. Eerste scène (E4v)

Wraeck treedt opnieuw naar voren in de eerste scène van het vierde bedrijf. Hij overtuigt in een monoloog het volk (de Rey van Naerders, Kenemerlanders en Waterlanders) ervan dat het uit eigenbelang de Hollandse adel uit het land moet verdrijven. Alleen dan zou het volk ‘vrij van vrees’ kunnen leven (E4v). Dit kan het volk doen door het verjagen van de adel bij de Raad te eisen en hun te verbieden terug te keren in het land (F1v). Wraeck verzekert het volk dat de Raad niet afwijzend zal reageren op de eis.

3.3.4.2. Tweede scène (F1r)

Het volk komt in de tweede scene van het vierde bedrijf bij de Raad om het vertrek te eisen “Van ‘t ‘godeloos ghebroedt der Ed’len [...]” (F1r). Het zegt de moord op hun vorst graaf Floris op de Raad zelf te zullen wreken als hun eisen niet ingewilligd worden (F1v). De Landtschryver stelt zich diplomatiek op en hoort de eis van het volk aan om de adel tot in het negende lid uit het land te verbannen. Hij zegt dat de Raad zich op het vonnis zal beraden en dat men er zeker van kan zijn dat het bloed van Geeraerd van Velsen zal gaan vloeien.

3.3.4.3. Derde scène (F1v)

Met dertien bladzijdes is deze scène verreweg de langste in het gehele toneelstuk, maar de scène kan opgedeeld worden in drie delen. In het eerste deel (F1v-F3r) overtuigt de Landtschryver de Raad en de Burggraaf van het belang van het verbannen van de adel. Dit zou nodig zijn voor het behoud van hun macht en goed zijn voor hun plan om de macht te grijpen als Van Velsen veroordeeld is. De Landtschryver en de Raad moeten voorkomen dat het ‘ghemeen’ de overhand krijgt, wat mogelijk is door hun eis om de adel te verbannen in te willigen. Alleen de Raad moet nog overtuigd worden. Enkelen van de Welborenen mannen uiten hun bezorgdheid en vrees voor een nog kwadere afloop (“O Godt! Hoe ben ick in deesen saeck beducht” (F2r) of “Eylaes ick ben seer in deesen saeck belaeden.” (F2r)). De Landtschryver speelt in op hun

angst en weet hen toch aan zijn kant te krijgen door te wijzen op hun vrijheid die mogelijk verloren kan gaan. Door de adel alle bezit en macht te ontnemen, wordt het onmogelijk om nog een oorlog tegen het volk te starten. Als de bezittingen niet ontnomen worden, zal dit leiden “[...] tot u [=Raad] vervloecten onderval” (F2v). De retoriek van de Landtschryver werkt, want de Raad en de Burggraaf prijzen zich gelukkig met zo een raadgever (F2v-F3r).

In het tweede deel (F3r-F3v) verschijnt Geeraerd van Velsen voor de Raad. Zijn verhoor kan niet tot de volgende dag wachten, want het muitende volk vormt een gevaar voor het land en bovenal voor de Raad! De Landtschryver drukt de Raad nogmaals op het hart allereerst het ‘ghespuys der Edelen’ kwijt te raken alvorens aan de veroordeling van Van Velsen te beginnen. Als Van Velsen het toneel opkomt hebben de Raad en de Burggraaf hun oordeel al klaar. Hij is een verrader en hem staat het volgende te wachten:

Van onsen Vorst en Heer, is in den Raedt beslooten,
Datmen u tappen sal het bloedt weer uyt u lijf,
Tot dat de bleecke doodt met d’overhandt verdrijf
Uyt ’t goddeloos lichaem u aenghename leven. (F3v)

Zijn dood is aanstaande en hij hoeft er niet langer dan een dag op te wachten. Van Velsen accepteert zijn lot. Ook al wordt zijn lichaam geschonden, aan zijn geest kan men niet tornen. Hij heeft gehandeld voor het vaderland, en hij zal ook voor het vaderland lijden. Door de Rey van Naerders wordt hij ten slotte mee teruggenomen naar zijn cel.

In het derde deel (F3v-G3r) volgt er een zogenaamd minderemanstoneel, een komische scène, uitgevoerd door Jan Knol, Japic Melissen en Philip, de bewakers van Van Velsen. In zeer plat en smerig³⁵ Nederlands spreken zij met elkaar en verlekken zich aan de tragedie die plaatsvindt:

Gerrit Oom is nou in hangde van de Boeren
Gerrit Oomen Vrouw is ien van onse Hoeren (F4r)

Geeraerd van Velsen wordt aangeduid als ‘Gerrit Oom’ die die nu in handen is van de Boeren.³⁶ Ze praten met elkaar over hoe het zou zijn om iemand (Graaf Floris) in bed met je vrouw (Machtelt) te vinden. Van Velsen vinden zij een schelm, maar zij hebben niettemin de taak opgekregen hem te bewaken. Elk pocht met zijn dapperheid, maar als het erop aankomt liggen ze te slapen, of slaan ze op de vlucht. Na het zingen van *Boerengezelschap* (1615) van Bredero

³⁵ De bewakers schelden elkaar uit en schuwen het gebruik van zinnen als “Een strondt in je backis” (G1r) niet.

³⁶ Opnieuw een verwijzing naar de status van Floris V als ‘God van de Boeren’.

verschijnt namelijk de geest van graaf Floris voor Van Velsen. In woorden die een echo zijn van de woorden³⁷ die de geest van de broer van Van Velsen in de *Geeraerd van Velsen* van Hooft gebruikt, wendt de geest zich tot Van Velsen en beschuldigt hem van de moord op hem, zijn wettig vorst: “Wraeck Velsen! Velsen Wraeck! Te wraeck ontsegh ick dy.” (G1v). Als de bewakers het met elkaar over de geest hebben, durft geen van hen actie te ondernemen. Uiteindelijk besluiten zij weer te gaan slapen.

Het vierde bedrijf eindigt met een rei van edelen die terugblijkt op de tijd dat het land nog niet geregeerd werd door haat en twist. De mens is deugdeloos geworden, dwaas en achteloos. Door valse beloftes ontstaat er in Holland een burgeroorlog. De Edelen smeken God om de dreigende situatie te veranderen, zodat zij geen gevaar meer lopen.

3.3.5. Vijfde bedrijf

3.3.5.1. Eerste scène (G3v)

Het laatste bedrijf opent met een vluchtende edelman, te paard met zijn vrouw en kind. De edelman klaagt over de situatie in Holland waardoor zij genoodzaakt zijn te vluchten. Hij geeft aan niet schuldig te zijn aan het kwaad dat zich voltrokken heeft, niet alle adel heeft schuld aan wat Van Velsen gedaan heeft. Zijn vrouw wenst hen liever dood, maar de edelman houdt de moed erin. Uit het lijden dat hun te wachten staat kan ook voorspoed voortkomen. Zijn plan is om op een veilige plek, in een ander land, te wachten tot de toestand in Holland weer veilig is.

3.3.5.2. Tweede scène (H2r)

's Nachts vraagt de Graaf van Cleve aan zijn schildknaap een geweer. Hij is voornemens Geeraerd van Velsen te spreken voordat hij gedood wordt. Hij is dit als vriend van Van Velsen aan hem verschuldigd. Ongezien, want de bewakers slapen, kan hij bij Van Velsen komen. Die schrikt, omdat hij denkt dat de geest van Floris terug is, maar als hij doorheeft dat het zijn vriend, de Graaf van Cleve is, is hij gerustgesteld. De Graaf geeft aan dat de verantwoordelijke voor het aanstaande vonnis de Landschryver is. Van Velsen geeft aan niet bezorgd te zijn over zijn dood, hij wist immers dat men geen genade zou tonen na zijn daad, maar hij toont zich ernstig bezorgd over zijn vrouw Machtelt. Direct hierna hoort de Graaf de wachters en hij maakt zich uit de voeten. De wachters zijn wakker omdat zij denken dat er weer iemand bij Van Velsen is, maar ook nu gaan zij geen polshoogte nemen.

---

³⁷ Hooft 76 (r. 1085): “Wee Floris, Floris wee, te wraak ontzeg ik dij!”

3.3.5.3. Derde scène (H3r)

In de laatste scène van het toneelstuk wordt Geeraerd van Velsen voor de Raad gevoerd. Hij ziet zichzelf als een held, die zich net als andere helden voor het vaderland ingezet heeft. Ook hij zal een pijnlijk sterven ondergaan. Hij verdedigt een laatste maal zijn daad. Hij heeft de – in zijn ogen – dwingeland Floris van het leven beroofd, omdat hij de ‘Vroomen’ (de dapperen, de ridderschap) onderdrukt heeft en hun oude rechten ontnomen heeft. Zijn ‘liefde tot ’t ghemeen’ (H3v) heeft hem tot deze daad gebracht. Van Velsen weet dat hij door deze ‘goede’ daad in de hemel terecht zal komen. Holland moet blij zijn nu zij bevrijd is en haar vrijheid teruggekregen heeft:

Ick heb u door mijn handt
Soo kloeck ter daedt, verlost van eenen dwinghelandt (H4r)

Tegelijkertijd geeft hij aan dat hij de adel, die door zijn toedoen moet lijden, geenszins schuldig is aan zijn daad. Het meest beklagt hij het lot van zijn vrouw Machtelt, aan wie hij een brief geschreven heeft. Dat Van Velsen geen spijt heeft blijkt uit zijn laatste woorden, waarmee het laatste bedrijf eindigt:

Ick ben noch de selfde Man,
Die Graef Floris ’t leven nam. (H4r)

3.3.6. Vonnis

De laatste bladzijde in het gedrukte werk is gewijd aan het vonnis dat Van Velsen te wachten stond. Ook vertelt de tekst op deze bladzijde hoe Van Velsen tot zijn daad gekomen is. Kortom, wat er aan zijn gevangenneming vooraf ging. Sixtinus beschrijft hier wat er in de *Geeerd van Velsen* van Hooft gebeurt, hoe Graaf Floris naar Engeland gebracht zou gaan worden, maar hoe hij door Van Velsen vermoord werd tijdens de vlucht van het Muiderslot. Van Velsen is vervolgens op last van de Burggraaf van Rhijnlandt, Didrick van Wassenaer tot Leiden gebracht, een plaats waar rechtgesproken werd. Aldaar is het (familie)wapen van de Van Velsens ‘gebroken’, waarmee zijn geslacht uitgeroeid werd, waarna hij naakt in een ton met spijkers plaatst moest nemen. De ton is gerold, net zo lang tot de dood intrad. De bezittingen van Van Velsen kwamen de schatkamer van het land toe. Tegelijk met deze uitspraak werd er van de al vluchtende adel geëist dat deze zich binnen tien dagen zou melden voor de Raad, of voor eeuwig uit het land zou wegblijven.

Uit de toonzetting in het vonnis blijkt dat het geschreven is door de tegenstanders van Geeraerd van Velsen. Hij zou dankbaar moeten zijn met zo een vorst als graaf Floris V, maar hij laat zich

leiden door haat en weet zo de edelen tegen elkaar op te hitsen. Dit maakt dat het vonnis gekleurd is, maar dit past goed bij de afloop van het toneelstuk.

4. Politieke lading zeventiende-eeuwse toneelstukken

Om antwoord te geven op de vraag hoe Sixtinus een bijdrage levert aan de actuele discussies van zijn tijd, is enige kennis hiervan niet onbelangrijk. De gebeurtenissen tijdens het Bestand zijn talrijk, gecompliceerd en onmogelijk allemaal te vatten in enkele pagina's. Hier ben ik mij van bewust, maar kennis hiervan is wel van belang om het stuk te kunnen duiden. Hieronder zijn de hoofdlijnen uitgelicht, waarvan ik denk dat zij belangrijk zijn voor de interpretatie van het toneelstuk. Ik heb hierbij gebruikgemaakt van *De Republiek* van Jonathan Israel en *Een nieuw vaderland voor de muzen* van Porteman en Smits-Veldt.

4.1. Geschiedenis

4.1.1. Bestandstwisten

Het tekenen van het Twaalfjarig Bestand in 1609 door het bewind van Johan van Oldenbarnevelt luidde een periode van rust in de strijd tussen de Nederlanden en Spanje in. Toenemende spanningen in een binnenlandse strijd waren echter het gevolg. Binnen de kerk was er een strijd gaande tussen twee partijen: de remonstranten, ook wel 'arminianen' genoemd, naar Jacobus Arminius, en de contra-remonstranten, ofwel 'gomaristen', naar Franciscus Gomarus.³⁸ Het conflict draaide om een opvatting over de predestinatie. Arminius beleed een gematigde vorm van protestantisme en meende dat de mens bij leven invloed kon hebben op zijn/haar redding. Gomarus hield er een strengere calvinistische opvatting op na en stelde dat al bij de geboorte van de mens bepaald is of hij/zij 'gered' is. Deze strijd tussen de remonstranten en de contra-remonstranten zorgde ook voor toenemende onrust in het land. Economische spanningen zorgden ervoor dat het volk, dat te maken kreeg met dalende lonen en stijgende prijzen, overwegend op de hand van de contra-remonstranten was.³⁹ Op politiek vlak kreeg het bewind van Van Oldenbarnevelt stadhouder Maurits van Nassau tegenover zich.

In 1616-1617 dreigde de situatie uit de hand te lopen. Het volk met zijn contra-remonstrantse ideeën vormde een steeds grotere bedreiging voor de regenten van Holland, het bestuur van de Staten van Holland.⁴⁰ Dit is de periode dat Maurits partij koos voor de gomaristen, door openlijk naar Kloosterkerk in Den Haag te gaan, wat geïnterpreteerd werd als steun voor de contra-remonstranten. Van Oldenbarnevelts positie als leider van het land verzwakte hierdoor flink. In een poging om hun invloed en macht terug te krijgen, vaardigden de arminianen de 'Scherpe Resolutie' uit, die bepaalde dat steden voortaan eigen legers aan mochten nemen en dat het

---

³⁸ Porteman en Smits-Veldt 223-224

³⁹ Israel 482-483

⁴⁰ Israel 483

Staatse leger voortaan onder het gezag van de Provincie in plaats van de Staten-Generaal viel.⁴¹ Maurits zag in dezen een openlijke provocatie aan zijn adres, want alle macht zou aan Van Oldenbarnevelt toekomen. Vanaf dit moment zou er al gesproken kunnen worden van een op handen zijnde burgeroorlog.⁴² Met de coup van Maurits in augustus 1618 door het arresteren van onder andere Van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot raakten de binnenlandse gemoederen nog verder verhit.

Om zijn positie in het land te versterken verwijderde Maurits, die nu de macht alleen in handen had, remonstrants gezinde edelen en regenten uit bestuursfuncties om hen te vervangen door contra-remonstrantse regenten. Eén van de regenten die hij aanstelde, namelijk Adriaen Ploos van Amstel, nam ook plaats als een van de rechters in het proces tegen Van Oldenbarnevelt.⁴³ Maurits zette hiermee de rechtspraak naar zijn hand. Een pamflet uit 1620 gericht aan Maurits en de zijnen spreekt over de nieuwe edelen als ‘instrumenten van Maurits’ tirannie, die de mensen om hun vrijheid doen roepen’.⁴⁴ Tegelijk met het aanstellen van contra-remonstranten binnen de bestuurlijke en rechterlijke macht, werden ook de schutterijen ‘gezuiverd’ van remonstranten.

In mei 1619 vorderde het proces tegen de opgepakte Van Oldenbarnevelt en De Groot. Zij werden schuldig bevonden aan hoogverraad en Van Oldenbarnevelt werd zelfs ter dood veroordeeld.⁴⁵ Het vonnis werd ondanks protesten uit Den Haag de volgende dag uitgevoerd om oproer onder de bevolking te voorkomen. Op 13 mei 1619 werd Van Oldenbarnevelt op het Binnenhof onthoofd. Later dat jaar werd tijdens de Synode van Dordrecht besloten dat de overheid voortaan de contra-remonstrantse leer aanhing. Dit had als gevolg dat de vervolging van remonstranten verhevigde en zij het land uit gejaagd werden. De grote steden waren nu allemaal in handen van de contra-remonstranten. Hoewel er kritiek kwam op het bewind van Maurits, verbood hij de verbannen remonstranten terug te keren in de vroedschap, waar hij ze een jaar eerder uit had verwijderd.⁴⁶

4.1.2. Maurits’ dood

Na het aflopen van het Bestand in 1621 verkeerde de Republiek in preciaire staat. Maurits had zichzelf de belangrijkste persoon in de besluitvorming gemaakt en samen met de bestuurlijke

---

⁴¹ Israel 487

⁴² Israel 488

⁴³ Israel 498

⁴⁴ Afkomstig uit *Nootwendighe ende vrypostighe vermaninghe* van Dudley Carleton. Zie Israel 499.

⁴⁵ Israel 506

⁴⁶ Israel 518

onkunde van de nieuwe regenten en zijn slechter wordende gezondheid, had dit een negatieve invloed op het binnenlandse beleid en de positie van de Republiek in Europa.⁴⁷ Maurits overleed in april 1625, waarna zijn halfbroer Frederik Hendrik het stokje van hem overnam. Met de dood van Maurits wonnen de arminianen geleidelijk terrein terug in de steden. Het politieke klimaat verzachtte, waardoor er een sterker tegengeluid te horen was. Van Maurits had men niets meer te vrezen, maar van zijn volgelingen nog wel. Vondel durfde het aan zijn *Palamedes* (1625) te publiceren, waarin hij kritiek uit op de berechting en executie van Johan van Oldenbarnevelt. Hoewel hij bestraft werd door het stadsbestuur, was deze bestraffing mild, wat aantoont dat de politieke tendens in Amsterdam aan het veranderen was. Naast Vondel zou ook Rembrandt kritiek uiten op de berechting van Van Oldenbarnevelt, namelijk in zijn schilderij ‘Steniging van Stefanus’ (1625).⁴⁸

---

⁴⁷ Israel 533-534

⁴⁸ Israel 542

5. Sixtinus' *Geeraerd van Velsen lyende in relatie tot Hoofts Geeraerd van Velsen*

5.1. Gelaagdheid toneelstuk Hooft

Hooft hield zich in *Geeraerd van Velsen* bezig met de vraag wat een goede vorst is en aan welke eisen hij moet voldoen. Graaf Floris is dat in elk geval niet, zo blijkt uit de negatieve bewoordingen die het hele stuk lang geuit worden. Als de eisen die aan een vorst gesteld worden door Hugo de Groot op graaf Floris betrokken worden, kan hij doorgaan voor een tiran.⁴⁹ Hij heeft immers de aan hem gestelde wetten zowel op juridisch als moreel gebied overtreden door de broer van Geeraerd van Velsen ter dood te veroordelen en door de vrouw van Van Velsen te verkrachten. Een vorst is onderworpen aan de wetten die door de Staten zijn afgekondigd, zo zegt Gijsbert van Aemstel in het stuk. Floris mag dan wel de wettige vorst zijn, maar dit maakt hem nog niet onschendbaar. Met zijn tirannieke gedrag heeft hij zijn status verspeeld. Idealiter moet Floris voor de Staten gebracht worden, om zo de verhoudingen in de Nederlanden te herstellen, want alleen de Staten hebben het gezag om hem tot orde te roepen.⁵⁰ De edelen Geeraerd van Velsen en Harmen van Woerden peinzen er niet over om Floris voor de Staten te voeren en willen hem uitleveren aan de koning van Engeland. Gijsbert van Aemstel komt later pas van deze ontvoering te weten en meldt dat het passeren of uitschakelen van de Staten gevaarlijk kan zijn, omdat het land in een burgeroorlog kan vervallen. De vorst met een complot buiten de gerechtelijke macht om gevangennemen, is geen legitiem middel, omdat de gevolgen, zoals te zien is in het toneelstuk, niet te overzien zijn.⁵¹ Een duidelijke boodschap die uit het laatste stuk van het toneelstuk, een redevoering van de rivier de Vecht, spreekt, is dat de overheid smetvrij moet zijn, 's lands wetten moet respecteren en zeker geen eigenbelang na moet jagen.⁵² De geuite staatsvisie en het advies dat doorklinkt in de *Geeraerd van Velsen* maken dat dit toneelstuk uiterst politiek is.

Als Hooft zijn stuk tijdens het Bestand in 1613 publiceert, is het nog te vroeg om harde kritiek te uiten op Maurits en de zijnen. Niet alleen zou dit gevaar opgeleverd kunnen hebben voor Hooft (hij zou een zelfde lot hebben kunnen ondergaan als Van Oldenbarnevelt in 1619), maar ook werd er nog niet kwaad gesproken over Maurits. Sterker nog, Maurits werd in 1613 bejubeld als 'Onsen held' door onder andere Vondel.⁵³ Bovendien zou Hooft de gebeurtenissen in 1618-1619 dan al in 1613 hebben voorspeld. De duiding van het toneelstuk moet in eerdere

---

⁴⁹ Hooft 220

⁵⁰ Hooft doet hier de historische werkelijkheid geweld aan door naar een voorbeeld van Hugo de Groot de Nederlanden al in de dertiende eeuw (1296) een centraal bestuur te geven. Zie: Hooft 222 en Hooft 40.

⁵¹ Hooft 219

⁵² Hooft 224

⁵³ Verkaik 29

gebeurtenissen gezocht worden. Mogelijk kan dit toneelstuk geïnterpreteerd worden als een beschouwing op wat een halve eeuw eerder plaatsvond: het afzweren van de Spaanse vorst door de Nederlanden. In de argumentatie die handelt over de positie van de vorst en de mogelijkheid om hem af te zetten als hij zich tiranniek gedraagt, is een verwijzing naar het ‘recht van opstand’ te lezen.⁵⁴ Een gedachte die ook terug te vinden is in het *Plakkaat van Verlatinghe* (1581). Duits betreft de interpretatie van het toneelstuk echter op Hoofts eigen tijd en de tijd van verschijnen van het toneelstuk.⁵⁵ Johan Koppenol suggereert in een bespreking van Duits’ editie van de *Geeraerd van Velsen* dat het toneelstuk zowel in verband gebracht kan worden met de Opstand als de naderende spanningen tijdens het Bestand en volgt hiermee beide visies.⁵⁶

5.2. Gelaagdheid toneelstuk Sixtinus

Sixtinus borduurt voort op het werk dat Hooft geleverd heeft met zijn toneelstuk. Hooft creëert een ruimte voor een aanvullend vervolgstuk door wel een beschrijving te geven van de aanloop naar de moord, maar niets te zeggen over de vlucht van Van Velsen en zijn berechting. Sixtinus is in dit gat gesprongen en construeert een vervolg, zich houdend aan de historische bronnen (*Divisiiekroniek* (1517) en *Historielied* (±1320)) én aan de ook in de *Geeraerd van Velsen* gerespecteerde eenheid van tijd, plaats en handeling.

Sixtinus laat enkele elementen uit het toneelstuk van Hooft in de *Geeraerd van Velsen lyende* terugkeren. Zo keert de Senecaanse invloed van de helse geest terug en komt het allegorische personage Twist opnieuw op het toneel in *Velsen lyende*. Dit personage ruimt al snel het veld voor Wraeck en Eyghenbaet die de verhandeling voortzetten. Deze twee driften karakteriseren het hoofdthema van de *Velsen lyende*, namelijk: hoe de wraak van het volk en het eigenbelang van de Landtschryver en de Raad van Welborene mannen het land in een burgeroorlog verzeild laten raken. Ook het idee van een Staten van Holland neemt Sixtinus over van Hooft en Hugo de Groot. Als Hooft in zijn slotrede nog een advies uit lijkt te vaardigen aan de overheden, blijkt dat er bij Sixtinus weinig van terecht gekomen is. Waar Hooft voor waarschuwde in 1613 is uitgekomen in de *Geeraerd van Velsen lyende*.

---

⁵⁴ S.J. Lenselink brengt Hoofts toneelstuk in verband met de Opstand (‘Een en ander over Hoofts treurspel *Geeraerd van Velsen*’, 1975), waar Duits in een artikel op reageert. Hij ziet meer in een duiding op basis van de gebeurtenissen in Hoofts eigen tijd. Zie voor beide bronnen: Duits 404-405.

⁵⁵ Duits 413

⁵⁶ Koppenol

5.2.1. Analyse

Hieronder volgt een verdere analyse van de toneeltekst waarin ik passages uit de tekst verbind met gebeurtenissen uit de zeventiende eeuw. Waar dat gebeurt, zijn deze in het vorige hoofdstuk besproken of genoemd.

5.2.1.1. Eerste bedrijf

In het eerste bedrijf wordt naar enkele verhalen uit de Griekse mythologie verwezen. De twee meest in het oog springende zijn de verwijzingen naar de personen Orestes en Palamedes, die beiden gedreven of gedood werden door wraak. Het toneelpubliek uit de zeventiende eeuw moet een verwijzing gezien hebben naar enkele controversiële toneelstukken van Coster en Vondel. In het aanroepen van Orestes kan bijvoorbeeld een verwijzing gezien worden naar *Iphigenia*⁵⁷ van Samuel Coster, die hierin kritiek uit op de contra-remonstrantse bemoeienis in de politiek. Palamedes verwijst naar het gelijknamige stuk van Vondel dat nooit gespeeld is en is uitgegeven na Maurits' dood in 1625, waarin Vondel kritiek uit op de veroordeling en executie van Johan van Oldenbarnevelt.

In het eerste bedrijf worden de volgende zinnen uitgesproken door de personages Wraeck (I) en Eyghenbaet (II en III) waarin prospectief de staat van het land en de rechtspraak verkondigd wordt:

- I. “Ontelbaer ist ghetal der Edelen die lijen // Sullen om een moort.” (B2v)
- II. “En spouwen al mijn gift uyt op de Overheden,
Of die, die sullen hier het rechter-ampt becleden,” (B3r)
- III. “Des Rechters, die ick so begooch’len sal sijn ooghen,” (B3r)

In (I) kan een verwijzing gezien worden naar de executie van Van Oldenbarnevelt in 1619. Na deze moord verergerden het geweld en de agressie tegen de remonstrantse elite die tot dan toe bestuurlijke functies bekleedde, met als gevolg dat de elite zich genoodzaakt zag het land uit te vluchten. De ‘Edelen die lijen’ verwijst direct naar deze besturende remonstrantse elite. Een dergelijke verwijzing naar de moord kan ook in (II) en (III) gezien worden. Beide zinnen spreken over de beïnvloeding van de rechters van Van Velsen in het toneelstuk, maar kunnen tevens verwijzen naar de rechtspraak tijdens het proces tegen Johan van Oldenbarnevelt. In het vorige hoofdstuk is al gezegd dat de rechtspraak beïnvloed werd doordat aanhangers van Maurits plaatsnamen als rechter in het proces. Met het ‘gif op de Overheden’ uit (II) kan

---

⁵⁷ Iphigenia is de zus van Orestes en beiden zijn kinderen van koning Agamemnon.

verwezen worden naar de coup van Maurits in 1618 en naar zijn maatregelen om het bestuur in het land naar zijn hand te zetten door contra-remonstrantse Oranjegezinden op bestuurlijk belangrijke posities te zetten, waarmee mede door een gebrek aan bestuurlijke ervaring bij de ‘nieuwe’ elite het overheidsapparaat een klap te verwerken kreeg. Met andere woorden: de republiek raakte vergiftigd door een geforceerde machtswisseling van Maurits’ hand.

De rei aan het slot van het eerste bedrijf sluit af met de volgende woorden, waarin opnieuw een verwijzing te lezen is naar de moord op Van Oldenbarnevelt:

Gheen van de beyde deelen is van slaeghen vry.
 Maer ’t best dat daer van is hier meed’ heeft sich te moeyen
 In gheener wijsen een vergheeten onderdaen,
 Ghelijck nootsaeck’lijck heeft die gheene die in ’t bloeyen
 Voorhenen aen het roer heeft van het landt ghestaen. (C2r)

De rei meldt hier onder meer dat beide kampen, hier duidend op de remonstranten en de contra-remonstranten, schuldig zijn aan de uit de hand gelopen ‘binnenlantsche strijd’ (C1v). Iemand die zich in deze strijd mengde, maar het onderspit moest delven heeft aan het roer van het land gestaan. Hiermee wordt Van Oldenbarnevelt bedoeld, want hij had immers tot zijn gevangenneming door Maurits in 1618 de leiding over het land en tijdens zijn bewind heeft hij zich onder andere in de binnenlandse strijd gemoeid door de Scherpe Resolutie uit te vaardigen. De rei toont zich in dit fragment een tamelijk objectieve beschrijver van de gebeurtenissen, niet alleen door beide partijen schuldig te houden voor de Twisten, maar ook door de toestand van het land te bezien en zich hier verontrust maar kritisch over uit te laten.

5.2.1.2. Tweede bedrijf

Naast de vooruitwijzingen in de teksten van Wraeck en Eyghenbaet, is de Graaf van Cleve het eerste personage dat de consequenties voor het vaderland (een burgeroorlog) verbindt met de uitkomst van de rechtszitting. Hij smeekt de Raad om Van Velsen geen hogere straf te geven dan hij verdiend heeft, omdat de gevolgen voor het land en de adel waartoe hij behoort niet te overzien zullen zijn. De adel moet vluchten en zal de eigendommen die hun van oudsher toebehoorden verliezen. Met deze adel kan verwezen worden naar enkele hooggeplaatste remonstrantse functionarissen en regenten die door hun afkomst en positie op deze functies plaatsnamen en zich genoodzaakt zagen te vluchten na de veroordeling van Johan van Oldenbarnevelt.

De Raad is in dit toneelstuk een speelbal van de Landtschryver en zo wordt dit door de Graaf van Cleve ook verwoord (D3r). Hiermee wordt de Raad beïnvloed door één persoon, waarin mogelijk een analogie gezien kan worden met de rechters van Van Oldenbarnevelt die door Maurits geïnstalleerd werden: de zogenaamde ‘instrumenten van Maurits’.

5.2.1.3. Derde bedrijf

Net als in het vorige bedrijf, wordt duidelijk hoezeer het rechtssysteem in Holland beïnvloedbaar is. Het volk speelt hierin een grote rol, want door chantage weet het de Raad te beïnvloeden voor de wil van het gepeupel te kiezen. De macht van het volk speelde rond 1617 een belangrijke rol bij de besluitvorming in Nederlandse steden, waaronder Leiden. De vroedschap ging daar over tot actie na zich bedreigd te hebben gevoeld door contra-remonstrantse demonstranten, die in de Hollandse steden en Utrecht door druk uit te oefenen op het bestuur steeds meer zeggenschap kregen.⁵⁸ De clause in het vonnis dat de adel het land uitgejaagd moet worden en de harde eis om Geeraert van Velsen ter dood te veroordelen zijn afkomstig van het volk dat uitgebeeld wordt in een Rey van Naerders en Waterlanders.

Als de Landtschryver opnieuw over het rechtssysteem in het land spreekt en het belang van een nieuwe vorst benadrukt, vraagt de Raad zich af of er wel een nieuwe vorst nodig is “[...] nu gheen Vyanden zijn die op ons loeren.” (D4r). Hiermee wordt gezegd dat het land op dat moment niets te vrezen had van buitenlandse mogendheden. Met dit periodekenmerk wordt hoogstwaarschijnlijk verwezen naar het Twaalfjarig Bestand, waarin de strijd tegen de Spanjaarden tot een halt geroepen was. Door Geeraert van Velsen ter dood te veroordelen meent de Landtschryver een scène verder de macht als alleenheerser in het land te kunnen grijpen. De voorgestelde opvolger van graaf Floris, zoon Jan, is hier kennelijk alweer vergeten. Deze machtswissel die voortkomt uit de berechting van een persoon vertoont gelijkenis met de wachtwissel van Van Oldenbarnevelt naar Maurits, na de coup in 1618.

5.2.1.4. Vierde bedrijf

In dit bedrijf wordt er op alsmaar strengere toon gesproken over de edelen, bijvoorbeeld in de tweede scène door het volk:

“[...] ’t goddeloos ghebroedt der Ed’len, ‘twelck soo lang
Ons hier te landt heeft singhen doen den jammersangh,” (F1r)

---

⁵⁸ Israel 488-489

Voor het eerst wordt religie gebruikt om te verwijzen naar de ‘goddeloze’ edelen. Het is duidelijk dat de edelen lang de leiding in het land hebben gehad en dat zij de andere partij die hier aan het woord is hebben doen lijden. Mogelijk is dit laatste een verwijzing naar pogingen van de Staten van Utrecht en sommige Hollandse steden om het contra-remonstrantisme de mond te snoeren.⁵⁹ De gebruikte term ‘goddeloos’ slaat in dit geval op aanhangers van een andere kerkleer. Het volk dat het contra-remonstrantisme aanhangt, spreekt hier kwaad over de in zijn ogen onderdrukkende arminianen. Vervolgens poneert het volk zijn eisen, waarmee eens te meer duidelijk wordt dat de bestuurders in het stuk zijn overgeleverd aan hun eisen.

Dit volk, dat al eerder door de graaf van Cleve negatief beoordeeld is, wordt nog eens extra als oproerkraaiers neergezet door de drie bewakers van Van Velsen op te voeren. Dit intermezzo in het vierde bedrijf contrasteert sterk met de andere, veel neutraler beschreven scènes en bedrijven in dit serieuze toneelstuk. Het is ingevoegd op een moment waarop de spanningen tussen het volk en de Raad tot een hoogtepunt zijn opgelopen. Ook staat het volk steeds kwaadaardiger tegenover de adel. Sixtinus laat het volk spreken door de figuren van Japic Melissen, Jan Knol en Philip, drie ‘simpele’ bewakers, wat aan hun plat taalgebruik is af te lezen. Ongetwijfeld kwam dit stuk komisch over op zijn toeschouwers, maar dat was waarschijnlijk niet de voornaamste reden van Sixtinus om deze passage in het spel te verwerken. Door over te schakelen op drie ‘pummels’ en af te stappen van de tot dan toe gebruikte uitingen door de reien, krijgt het (Amsterdamse) publiek een kijkje in wat er echt leeft bij het volk, hoe ongenueanceerd en wraaklustig het kan zijn. Sixtinus laat zien in wat voor handen Van Velsen, en met hem het land, gevallen is en hoe onrechtvaardig Van Velsen terecht gaat worden, ook al heeft hij een fout gemaakt door graaf Floris te vermoorden.

Als Van Velsen voor de Raad verschijnt, is zijn lot zowel bij de rechters, als bij het volk al bekend. De uitvoering van dit lot moet om veiligheidsredenen zo snel mogelijk plaatsvinden. Zoals dit ging bij het vonnis van Johan van Oldenbarnevelt om oproer onder de bevolking te voorkomen, zo gaat het ook in het toneelstuk. De volgende dag wordt het vonnis over Geeraerd van Velsen uitgesproken, omdat het volk een gevaar voor het land en de Raad vormt. Zoals er in 1619 protesten uit Den Haag te horen waren, zijn er in het toneelstuk enkele leden van de Raad die hun twijfels uiten bij het vonnis, maar zij worden omgepraat met valse beloftes. Opnieuw kan hier een analogie gezien worden in de berechting van Van Velsen met die van Van Oldenbarnevelt.

---

⁵⁹ Israel 476

5.2.1.5. Vijfde bedrijf

In het vijfde bedrijf wordt er daadwerkelijk vermeld dat er edelen zijn die het land ontvluchten om terug te kunnen keren in betere tijden. Mogelijk verwijzen deze betere tijden naar de periode ná Maurits' dood, als er onder Frederik Hendrik een gematigder klimaat in de Nederlanden gaat heersen. Bij zijn aantreden in 1625 stond Frederik Hendrik namelijk toe dat de verbannen predikanten en regenten, waaronder Johannes Uytenbogaert, leider van de remonstrantse beweging, terugkeerden in de Nederlanden.⁶⁰ Deze arminianen waren eerder door de Synode van Dordrecht in 1619 uit het land verbannen.⁶¹ De verbanning van de adel in het toneelstuk kan hiermee vergeleken worden. Het verbod op terugkeer van de adel naar oude posities, dat in het toneelstuk in het derde bedrijf wordt geuit, kan vergeleken worden met het door Maurits uitgevaardigde verbod op terugkeer van de remonstranten in de vroedschap.

De grootste sturende rol in het toneelstuk is weggelegd voor het allegorische personage Eyghenbaet. Het is opvallend dat alle karakters in het stuk geleid worden door deze zelfzuchtigheid, behalve Geeraerd van Velsen, die tot drie keer toe niet aan zichzelf zegt te denken, maar aan het landsbelang en aan zijn vrouw Machtelt:

- I. [Graaf van Cleve:] 'T is nu gheen tijd te dencken om een s'anders leyt.
[Van Velsen:] Mijn vrouw' gheen ander is: haer is mijn swaricheyt (Eerste bedrijf, B4v)
- II. Mijn waerde lief, mijn ziel, mijn eyghen Vrouw van Velsen.
Waar zijt ghy nu? [...] (Vijfde bedrijf, H2v)
- III. Mijn leedt (soo 't leedt is) is uws slaevernijs bevryden.
'k Wil voor mijns Vaederlandts welvaren garen lyden. (Vijfde bedrijf, H3v)

Dit maakt dat Van Velsen, ondanks zijn 'verwerpelijke' moord op Floris V, er positiever vanaf komt dan bijvoorbeeld de Landtschryver en de Raad die enkel op eigen gewin in de vorm van macht uit zijn. Ook het volk handelt uit eigenbelang, omdat hun voorgespiegeld wordt dat zij in hun vrijheden aangetast zullen worden als zij niet eisen dat de adel het land uitgezet moet worden. Van Velsen is de enige die werkelijk in het landsbelang handelde. Dit maakt hem de tragische held van dit stuk.

Met deze keuze om Van Velsen als held neer te zetten, wordt het aannemelijk dat het stuk kritiek uit op Van Velsens tegenstanders. Ook het motto (A1v) steunt deze bewering, waarin gesproken wordt over 'poena & passione Herois Velsenii' (de straf en het lijden van de held

---

⁶⁰ Israel 544-545

⁶¹ Israel 512-513

Velsen). Uit het motto kan ook afgeleid worden dat het stuk is opgedragen aan Samuel Coster (“D. SAMVELI COSTERO” (A1v)). Ook dit zegt mogelijk iets over de politieke bedoeling van Sixtinus. Coster heeft na de opvoering van *Iphigenia* geen stuk meer geschreven, wat mogelijk te maken heeft gehad met de reacties van het stadsbestuur op dit toneelstuk, de consequenties hiervan voor Coster en de sluiting van de Academie.⁶² Sixtinus treedt in het voetspoor van Coster (die hem zijn Academie liet openen) als het gaat om politieke geëngageerde toneelstukken (voorbeeld *Iphigenia*) en duidelijke stellingname tegen contra-remonstrantse invloeden.

---

⁶² Smits-Veldt, 24 september 1617: Inwijding van de Nederduytsche Academie 201

6. Conclusie: Sixtinus' *Geeraerd van Velsen lyende als aanklacht tegen het orthodoxe, contra-remonstrantse bewind in de Nederlanden*

Ik heb met mijn analyse een relatie proberen te leggen tussen de handelingen in het toneelstuk en de gebeurtenissen omstreeks 1618-1619. Citaten uit de tekst kunnen direct verbonden worden met het lot van Johan van Oldenbarnevelt en met hem de remonstranten in de Nederlanden in het eerste kwart van de zeventiende eeuw. De rei aan het eind van het eerste bedrijf legt deze relatie het meest opzichtig door te verwijzen naar 'een onderdaan die aan het roer van het land heeft gestaan', maar ook in de gang van zaken omtrent de rechtszitting van Geeraerd van Velsen kunnen verwijzingen naar bijvoorbeeld de uitspraak van de Dordtse Synode en anti-remonstrantse maatregelen gelezen worden. Een belangrijke rol in het toneelstuk is weggelegd voor het volk. Doordat de Raad gehoor geeft aan de onderbuikgevoelens van het volk, verergert de vijandelijke houding tegenover de adel en daarmee verergeren de binnenlandse spanningen. Dit is mede te wijten aan corruptie en partijdigheid binnen de Staten. Sixtinus combineert hier twee tendensen uit de zeventiende eeuw. Het volk personifieert in dezen de prinsgezinde contra-remonstranten en de corruptie binnen de overheden verwijst naar de machtspolitiek van Maurits. Gezien het plot van het toneelstuk, kan mijns inziens de term 'samenzweringdrama' net als op het stuk van Hooft, ook op de *Geeraerd van Velsen lyende* geplakt worden.

In navolging van Hooft gebruikt Sixtinus dezelfde historische bronnen om een actueel toneelspel neer te zetten. Hoofts geuite vrees voor een burgeroorlog werkt door in *Geeraerd van Velsen lyende* en de burgeroorlog wordt realiteit. Door te verwijzen naar controversiële toneelstukken als de *Iphigenia* en *Palamedes* geeft Sixtinus al in het eerste bedrijf een aanwijzing dat zijn toneelstuk ook als een politiek schouwspel geïnterpreteerd kan worden. Met de opvoering van Geeraerd van Velsen als tragische held en de beschrijving van het onrecht dat hem aangedaan wordt, kan het toneelstuk gelezen worden als een stellingname tegen de machtspolitiek van Maurits en de contra-remonstranten. Dat Sixtinus de daden van beide kampen wel degelijk tegen elkaar afweegt blijkt ook uit de rei in het eerste bedrijf. Hoewel geen van de partijen 'van slagen vrij is', zorgt de beschrijving van het onrecht dat Johan van Oldenbarnevelt en de remonstranten wordt aangedaan ervoor dat zij niet negatief afgeschilderd worden in het toneelspel. De machtsbeluste Landtschryver, de Raad en het volk die de contra-remonstranten uitbeelden worden wel negatief neergezet, waardoor in dit historische spel van Sixtinus een aanklacht tegen het orthodoxe en contra-remonstrantse bewind in de Nederlanden gelezen kan worden.

Sixtinus publiceert zijn beschouwing op de binnenlandse twisten in een tijd waarin de binnenlandse rust met de dood van Maurits en de komst van Frederik Hendrik wat terug lijkt te keren, al gold dit in eerste instantie voornamelijk voor Amsterdam. Hier zal de *Geeraerdts van Velsen lyende* vrijwel de hele zeventiende eeuw gespeeld blijven worden.

Met deze analyse heeft mijn scriptie een nieuwe interpretatie van dit relatief onbekende toneelstuk aan het wetenschappelijk domein proberen toe te voegen. Deze interpretatie is duidelijk anders dan de bekende uitleggingen, die tot nu toe spraken van een historische vertelling, het toneelstuk koppelden aan het uitbreken van de Opstand in de Nederlanden, of het stuk los zagen van de gebeurtenissen tijdens het Bestand. Ik hoop dat er in de toekomst meer licht geworpen wordt op de auteur Sixtinus die zich met dit toneelstuk binnen het genre toneelstukken over de moord op graaf Floris V weet te meten met Hooft en Vondel.

7. Bibliografie

- Duits, Henk. „Geeraerd van Velsen: ‘Leugenaar’ of Radicaal?” *De Nieuwe Taalgids* 78 (1985): 404-413. Web. <http://www.dbnl.org/tekst/_taa008198501_01/_taa008198501_01_0047.php>.
- Fontaine Verwey, H. de la. „De Geschiedenis van het Amsterdamse Caesar-Handschrift.” Fontaine Verwey, H. de la. *Uit de wereld van het boek III*. Amsterdam, 1979. 227-255. Website. <http://www.dbnl.org/tekst/font006gesc01_01/font006gesc01_01_0001.php>.
- Hooft, P.C. *Geeraerd van Velsen. Baeto*. Red. Henk Duits. Amsterdam: Bert Bakker, 2005. Boek.
- Israel, Jonathan I. *De Republiek, 1477-1806*. Vert. Bert Smilde. Vol. I. Franeker: Van Wijnen, 1995-1996. II vols. Boek.
- Koppenol, Johan. „Sleuteltekst.” 11 november 2005. *De Groene Amsterdammer*. Website. 27 mei 2015. <<http://www.groene.nl/artikel/sleuteltekst>>.
- Kroone, P.M.M. „Sixtinus, Suffridus.” Bork, G.J. van en P.J. Verkruijsse. *De Nederlandse en Vlaamse Auteurs van Middeleeuwen tot Heden met inbegrip van de Friese Auteurs*. Weesp: De Haan, 1985. Website. <http://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_1216.php>.
- Noak, Bettina. „Suffridus Sixtinus, Geraert van Velsen lyende (1628).” Noak, Bettina. *Politische Auffassungen im niederländischen Drama des 17. Jahrhunderts*. Münster: Waxmann cop., 2002. 127-145. Boek.
- Oey-de Vita, E. en M. Geesink. *Academie en Schouwburg: Amsterdams Toneelrepertoire 1617-1665*. Amsterdam: Huis aan de drie grachten, 1983. Boek.
- Peters, Hubert. *Gerard van Velsen en Graaf Floris in de Zeventiende Eeuw : Een litterair- en politiek-historische studie naar aanleiding van drie drama's over van Velsens tirannicide, alsmede een onderzoek naar de gebruikte historische bronnen*. Amsterdam: Faculteit der Letteren UvA, 1978. Print.
- Porteman, Karel en Mieke B. Smits-Veldt. *Een Nieuw Vaderland voor de Muzen : Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur 1560-1700*. Tweede druk. Amsterdam: Bert Bakker, 2009. Boek.

- Sixtinus, Suffridus. *Geraert van Velsen lyende. Treur-spel*. Amstelredam: Josephus vander Nave, 1628. Scan (PDF). <http://gateway.proquest.com/openurl?url_ver=Z39.88-2004&res_dat=xri:eurobo:&rft_dat=xri:eurobo:rec:ned-kbn-all-00005302-001>.
- Smits-Veldt, Mieke B. „24 september 1617: Inwijding van de Nederduytsche Academie.” Schenkeveld-Van der Dussen, M.A., et al. *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers, 1993. 196-201. Boek.
- . *Het Nederlandse Renaissance-Toneel*. Utrecht: HES Uitgevers, 1991. Web. <http://www.dbnl.org/tekst/smit040nede02_01/>.
- Verkaik, Jan Willem. *De Moord op Graaf Floris V*. Hilversum: Verloren, 1996. Boek.
- Vondel, Joost van den. *Gysbreght van Aemstel*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1994. Website. <http://www.dbnl.org/tekst/vond001gysb01_01/>.
- Wal, Johan de. *Nederlanders, Studenten te Heidelberg*. Leiden: E.J. Brill, 1865. Google Books. <<https://books.google.nl/books?id=JSQVAAAIAAJ&lpg=PP1&hl=nl&pg=PA128#v=onepage&q=sixtinus&f=false>>.